

Key words: color identification, timing, language translation, gender mainstreaming, linguistics, linguistic and cultural phenomenon

Зоряна Сушко
(Тернопіль)

УДК 81'225.4

ЕСТЕТИЧНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглянуті основні проблеми українського перекладного естетичного простору та розвиток українського художнього перекладу в естетичній та політичній парадигмах.

Ключові слова: художній переклад, дискурс, естетичний простір, парадигма, компаративістика.

Художній переклад вважається важливим фактором взаємодії літератур і культур і є присутнім складником розвитку суспільно-естетичної свідомості. Переклад помітно впливає на духовне буття соціуму, виступає одним із найпоказовіших чинників літературного взаємопізнання, важливою формою культурних зв'язків у сучасному світі.

Метою написання статті стало дослідження розвитку естетичного виміру українського художнього перекладу та поглядів видатних українських перекладознавців, щодо засад його розвитку. Донині актуальною залишається оприлюднена свого часу Максимом Рильським думка про те, що перекладацьке мистецтво – один із найсильніших важелів у взаємоознайомленні та спілкуванні етносів.

В останні десятиліття руйнується стереотип меншовартості українського перекладу, з'являються праці, в яких доведено давню і неперервану в тягlostі належність української культури до загальноєвропейського простору (Ю.Шерех, Д.Степовик, І.Гузар, С.Павличко, О.Забужко та ін.), у тому числі її активні зв'язки зі світовою літературою ще з часів Київської Русі, а згодом – першого українського ренесансу XVI - XVIII століть. Наявність таких постатей, як П. Куліш, І.Франко, Леся Українка, М. Зеров, Борис Тен, М.Лукаш, Г.Кочур, О.Тарнавський, М.Москаленко, А.Содомора та інші, підтверджує естетичну спроможність українського мовного простору передати найтонші художні нюанси інших мов. Особливо активно розвивалася художня перекладацька діяльність у Західній Україні періоду міжвоєн'я (20-і - 40-і роки XX століття). Це, зокрема, Гавриїл Костельний, Степан Тудор та інші. Згодом більшість відомих перекладачів, рятуючись від повоєнних репресій, знайшли притулок у Москві, поповнивши її талановиту школу.

Історія українського перекладу, як показали науковці, налічує понад тисячу років, протягом яких його функції не завжди мали адекватний для інших літератур характер. Українську націю упродовж її складної історії виформовували непрості обставини та жорсткі політичні порядки, зокрема Емським указом 1876 року було заборонено переклади до друку, оскільки вони визначали б розбудову української літературної мови на світовому рівні. Свого часу навіть виникла дискусія про потребу перекладів українською мовою зі світових літератур. Ініціатором думки про українську літературу «для домашнього вжитку» виступив Микола Костомаров, хоча інспірував її Михайло Драгоманов. Але дискусія мала не стратегічний, а скоріше тактичний характер в умовах, коли треба було розвивати «ази» мови, як і літературних жанрів.

Під негласною заборонаю перебував український художній переклад упродовж майже всього XX століття. Малося на увазі «законсервувати статус української мови як «наріччя для хатнього вжитку», щоб зупинити процес формування української нації. Про це свідчить дальший перманентний мартиролог українських перекладачів, серед яких Зеров, Вороний, Драй-Хмара, Підмогильний, Филипович, Стус...», - зауважує М.Стріха [4, с.13]. Специфічна роль українського художнього перекладу в цьому процесі полягала в пошуках нового матеріалу на базі живої української мови як інструменту реалізації національної ідеї, і, в

ширшому плані, української культури загалом, як унікальний спосіб бачити націю в колі культури світових спільнот.

Один із талановитих українських перекладачів і творців теорії перекладу Михайло Москаленко в передмові до антології «Тисяча років поезії» зазначив, що переклад України-Руси протягом своєї тисячолітньої історії відігравав неоднакову роль. До середини XVIII століття він був передовсім великим будівничим мистецтвом; згодом, упродовж наступних 750 років, існував як мистецтво «на руїнах», мистецтво «вавилонського полону». «Хотілося б вірити, - писав він, - що нині у нашого перекладу з'явився нарешті шанс посісти набагато «скромніше» місце - стати тим, чим він є у «звичайних» літературах Заходу і Сходу», з їхньою не понівеченою державно-політичною та культурною історією» [11, с.4].

Із цього погляду необхідною умовою засвоєння найвищих досягнень, а також і просто актуальних явищ світової літератури мусила стати присутність в українському культурному контексті майстерних і адекватних перекладів з інших мов. Наголос на естетичному вимірі художнього перекладу ставив нові вимоги до рівня українського письменства: лише поєднання художньої майстерності, ерудиції, натхнення, творчої інтуїції та особливого перекладацького дару могло забезпечити появу текстів, здатних стати врівень із сформованими в більш сприятливих умовах світовими культурами. Відбудова національної культури передбачає необхідність розгортання власної духовної та культурної реальності, зокрема через її зіставлення, по-перше - зі світовим каноном сакральних текстів, по-друге — зі світовою літературною класикою (письменством античної доби та наступних культурних епох).

Саме тому поняття художнього перекладу носить багатоаспектний характер і зміст: це не лише засіб ознайомлення читачів із здобутками світової літератури, але й засіб утвердження української національної культури, свідчення її повноцінності поміж іншими культурами світу. У плині сучасної історії України перекладне письменство постає своєрідною компенсацією трагічно винищеної рідної літератури, збагачуючи невичерпні образні засоби, передаючи лексичну багатогранність, стилістичний і ритміко-мелодійний потенціал.

Плідна перекладацька діяльність видатних письменників переконує, що слід шукати не еквівалент слова, а «перекладати» думку, почуття автора оригіналу, душевний настрій ліричного героя, проникаючи у глибину поетики іншомовного твору. Для цього перекладач повинен бездоганно володіти як рідною мовою, так і мовою оригіналу. Перекладати не з першотвору, а з інтерпретації на іншу мову чи з дослівного перекладу не бажано, оскільки це часто призводить до грубих помилок і спотворень. Це відзначають усі теоретики перекладу, що для них наукові основи й художню практику в українській літературі творив Іван Франко, який в українській компаративістиці не тільки заклав теоретичні основи, але й дав творчі зразки мистецької практики, перекладаючи з англійських першоджерел, за незначними винятками, якими були староанглійські та старошотландські балади. Не випадковий і сучасний великий інтерес зарубіжних перекладачів до творчості Івана Франка. Зокрема англійською мовою перекладена не тільки значна кількість поетичних ліричних творів, але й такі великі та складні для сприймання поеми, як «Смерть Каїна».

У дискурсі новітніх теоретичних осягів особливої акцентації набуває поняття співтворчості перекладача і автора першотвору, акцентація творчої енергії перекладача, її неосяжні виміри. Перекладач мусить підкорити свою волю авторові, вміти досягнути філософську та естетичну глибину оригінального твору, максимально наблизити її до рідномовного, а отже іншомовного читача. Важливе значення має думка Остапа Тарнавського про те, що, вибираючи твір для перекладу, автор зупинить свою увагу лише на тому, чому в рідній культурі бачить співзвучність думки та художнього виразу. Адже кожен автор відзначається своєю місткістю образів, значна кількість яких у особливо оригінальних творах має характер архетипів, які зокрема в фразеології часто набувають

іраціонального характеру. Більше того, саме іраціональність мови створює для художників слова умови справді невичерпного творчого потенціалу.

У цьому аспекті можливості української мови безмежні. Вона вабить своєю близькістю до першокоренів, першоджерел звучання, мовних зворотів. Їй притаманні ліричність і гармонійність, але нею можна передати й «уривчасте дихання, наче після швидкого бігу, ніби надто глибоко вдихнула повітря, наче аж захлинулася» (В. Богуславська). Жоден поет не може бути не відтворений такою мовою: гнучкою, здатною до найтонших відтінків почуттів - від найніжніших до найіронічніших, найзнущальніших. Розуміючи всю суб'єктивність своєї сентенції, Валерія Богуславська, перекладаючи Марину Цветаєву, допускає, що, якби поетеса знала українську, може, і сама писала б саме нею.

Виняткове багатство мови української класичної літератури, створеної в умовах більш як трьохсотлітньої заборони, підкреслював Микола Лукаш, один із тих, які мали великий ферментуючий вплив на життя українського слова, на своє оточення, і, без сумніву, на майбутнє. Він усвідомлював місце і роль української мови в загальнослов'янському та світовому контексті. Тому зважився на безпрецедентний крок: у 1959 році, розуміючи і творчо відчуваючи катастрофічне звуження ареалу суспільного побутування української мови, написав звернення до тогочасного уряду з вимогою запровадити українську мову в усіх сферах життя нашого народу.

Зрозуміти геростратівську роль чиновників підрадянського періоду допомагають мовознавчі статті видатного українського літературознавця ХХ століття Юрія Шереха «Українська мова в першій половині ХХ століття» та «Як нас навчали правильних проізношень». Саме мова як найдосконаліший інструмент духовного виразу була центром тяжіння всіх його перекладів, кінцевою метою яких було доказати, що нею можна передати абсолютно все: найтонші особливості будь-якого стилю, манери, епохи. Він доказав, що вона самодостатня, має необхідні резерви й потенціал. Не все, на його думку, знаходиться на поверхні. Треба вміти відшукувати свої пракорені, у яких закладено генетичний код нації, особливі «тонкі шари» мовомислення. Методологічною засадою в творчості перекладу Миколи Лукаша було переконання, що в кожній національній мові, в кожній літературі є все, що накопичили, напрацювали, відшліфували й чим законно пишаються інші, найвишуканіші й найблагополучніші національні письменства. Тільки в літературах із гіркою долею (мовлячи по-дантівському й по-шевченківському), з обкраденою й обкраяною національною історією, це все присутнє у вигляді «тонких шарів». Чим гіркіша доля, тим тонші шари. Наче кільця в дерев - у роки нестачі й негоди.

Микола Лукаш доказав, що в українській мові є приховані поклади всіх великих стилів великої європейської літератури. Він у своїх перекладах продемонстрував усі ці «тонкі шари» української мови, всі її потенційні можливості, досягнувши вільного, невимушеного, органічного звучання. Він відроджував первісну красу української мови, показав її могутність, глибинність, мобілізував усі найширші пласти української лексики та фразеології, демонстрував потенційні можливості, високу дериваційну спроможність, органічну здатність до слова й фразотворення, багатой синонімії. У цьому останньому - найунікальніша риса стилю Лукаша-перекладача. Він істотно розширює існуючі синонімічні ряди за допомогою контекстуальних синонімів, авторських новотворів, розмовно-просторічних форм. Для прикладу можна навести його синоніми до слів *таємниця* та *сумний* відповідно: *тайна, таїна, тайність, таємнощі, тайнощі; невеселий, сумовитий, тихосумний, скорботний, печальний, печаловитий, хмурний, жалібний, журботний*. Мова перекладів Лукаша яскрава, природна, соковита, в ній відсутня штучність, коли слова ніби й українські, а самої мови немає. Як у Андрія Малишка: «Лишилась мова словникова, а української немає».

Із відновленням питомих шарів багатого українського мовного простору, усвідомленням його оригінальності, ведеться мова, зокрема в середовищі сучасних

українських філософів (О.Забужко) про те, що українська література в своїх класичних зразках зберегла багату чуттєву безпосередність народної мови на відміну від мов з багатою традицією «олітературнення» (російська, англійська, французька зокрема), де відбулося відчутне відчуження від цієї сфери. У зв'язку з цим виникає новий дискурс асиметрії, дослідження якого, мабуть, на часі, як багато інших дискурсів, пов'язаних із стрімким проникненням в україномовний естетичний простір досягнень модерних теорій та постмодернізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуславська В. Кілька аргументів на користь перекладів / В. Богуславська. Зарубіжна література. – 2005. - №41 (441).
2. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С. Виноградов. - М. : Просвещение, 1979. - С. 8
3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Опыты философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. - М. : Прогресс, 1988. - 670 с.
4. Грабович Г. Тексти і маски / Г. Грабович. - К. : Критика, 2005. – 310с.
5. Гарбокий Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбокий. – М. : Изд-во Московського ун-та, 2004. – 543с.
6. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / Е. Умберто. – Санкт-Петербург : symposium, 2006. - 567 с.
7. Забужко О. Nort Dam d'Ukraine / О. Забужко. - К.: Основи, 2007. - 687с.
8. Кочур Г. Шекспир и Украина / Г. Кочур. - Москва, 1966. - 213 с.
9. Кривова Г. До таємниць перекладознавства, або Мистецтво перекладу / Г. Кочур. «Зарубіжна література». - 2005. - № 14.
10. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко. «Всесвіт». - 2006. - № 5-6.
11. Москаленко М. Тисячоліття: переклад у державі українського слова / М. Москаленко. Сто років поезії. Антологія. - К. : Літопис, 2002. - 657 с.
12. Стріха М. Переклад як націєтворення / М. Стріха. Зарубіжна література. - 2003. - № 14. - С. 13-14
13. Фокін С. Творити аби жити / С. Фокін. Зарубіжна література. – 2005. - №14 (414).

Сушко З. Естетические измерения украинского художественного перевода.

В статье рассмотрены основные проблемы украинского переводимого эстетического пространства и развития художественного перевода в эстетической и политической парадигмах.

Ключевые слова: *художественный перевод, дискурс, эстетическое пространство, парадигма, компаративистика.*

Sushko Z. Aesthetics of Ukrainian Literary Translation.

The article deals with the basic problems of the Ukrainian translation in aesthetic space and the development of Ukrainian literary translation in the aesthetic and political paradigms.

Keywords: *literary translation, discourse, aesthetic space, paradigm, comparative literature.*

VII. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИВЧЕННЯ МОВИ

*Блашків Ольга, Ковальчук Любов
(Тернопіль)*

УДК 372.881.11

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ЛІНГВОМЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА ПОЄДНАННЯ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ, СОЦІОКУЛЬТУРНИХ, СТРАТЕГІЧНИХ ТА ДИСКУРСИВНИХ ЗНАТЬ

У статті розглянуто різновекторні наукові теорії трактування поняття комунікативної компетентності (єдність мовних професійно-комунікативної й інформаційно-когнітивної компетенцій); основні внутрішні та зовнішні фактори впливу на формування комунікативної компетенції, необхідні умови для комунікативної організації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Визначено критерії становлення мовної компетенції (володіння лінгвістичними знаннями, сформованість мовленнєвих навичок; сформованість дискурсивних умінь; адекватне декодування і реалізація комунікативної інтенції).

Ключові слова: *компетенція, комунікативний, формування, мова, спілкування, функції, культура, вправа.*

Завданням вищої школи є підготовка фахівців нової генерації: кваліфікованих, грамотних, мовно компетентних, які б досконало, ґрунтовно володіли діловою літературною мовою у повсякденно-професійній, офіційно-документальній сфері, зокрема набули навичок комунікативно виправданого використання засобів мови, оволоділи мовою конкретної спеціальності, фаху. Акцент переноситься з традиційної настанови – засвоєння відомостей про літературні норми усіх рівнів мовної ієрархії – на формування навичок професійної комунікації, студювання особливостей фахової мови, на розвиток культури мови, мислення і поведінки особистості.

Уміння спілкуватись мовою професії сприяє швидкому засвоєнню спеціальних дисциплін, підвищує ефективність праці, допомагає орієнтуватися у професійній діяльності та ділових контактах. З огляду на це проблема піднесення рівня мовної грамотності студентів-майбутніх фахівців, культури професійного мовлення набуває особливої актуальності.

Майбутнім фахівцям мова потрібна не як сукупність правил, а як система світобачення, засіб культурного співжиття в суспільстві, самоформування і самовираження особистості. Науково доведено, що стрижневими компонентами професійно-комунікативної діяльності є мовленнєва компетенція і компетентність. Сучасний рівень інформатизації українського суспільства, налагодження ділових контактів з іноземними партнерами невідпинно зростають, що, зрозуміло, вимагає навичок кваліфікованої професійної діяльності в іншомовному середовищі, передбачає оволодіння загальною для певного суспільства іноземною мовою як обов'язковою складовою професійної підготовки майбутнього фахівця. Невід'ємною частиною професійної компетентності сучасного фахівця-економіста мають бути й інтеркультурологічні знання та вміння запроваджувати їх у практику своєї діяльності.

На формування комунікативної компетенції впливає низка внутрішніх та зовнішніх факторів. До внутрішніх належать: мотиваційна сфера; внутрішня позиція особистості; розвиток та становлення власного „Я”, почуття ідентичності особистості. До зовнішніх факторів належать соціальні умови: суспільство, в якому вживається конкретна мова, його соціальна структура, різниця між носіями мови у віці, соціальному статусі, рівні культури та освіти, місці проживання, також різниця у їхній мовленнєвій поведінці в залежності від ситуації спілкування. Постійні зміни, що проходять у нашому житті та житті нашої країни, вимагають високого рівня компетентності в усіх вищезазначених питаннях, адекватної